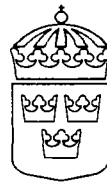

Justitiekottets yttrande

1990/91:JuU3y

Psykiatrisk tvångsvård m.m.

1990/91
JuU3y

Till socialutskottet

Inledning

I proposition 1990/91:58 om psykiatrisk tvångsvård m.m. har regeringen (socialdepartementet och justitiedepartementet) föreslagit riksdagen att anta förslag till nya lagar om psykiatrisk tvångsvård, om rättspsykiatrisk vård och om rättspsykiatrisk undersökning samt förslag till ändringar i brottsbalken (BrB) och följdändringar i ett antal andra lagar.

Propositionen jämte motioner har hänvisats till socialutskottet (bilaga 1) och till justitiekottet (bilaga 2). Efter framställning under hand från socialutskottet överlämnar justitiekottet härmed lagförslag 17 om rättspsykiatrisk undersökning jämte motion 1990/91:Ju13 yrkande 2. Justitiekottet har från socialutskottet mottagit motion 1990/91:So500 yrkandena 2 och 3.

Socialutskottet har berett justitiekottet tillfälle att yttra sig i ämnet.

Med anledning av propositionen har väckts bl.a. motionerna 1990/91:So30 av Gullan Lindblad (m), 1990/91:So31 av Sten Svensson m.fl. (m), 1990/91:So32 av Gudrun Schyman m.fl. (v), 1990/91:So33 av Hans Göran Franck m.fl. (s), 1990/91:So35 av Stig Gustafsson och Margareta Persson (s), 1990/91:So38 av Göran Ericsson (m), 1990/91:So39 av Margit Sandéhn och Börje Nilsson (s), 1990/91:So40 av Gullan Lindblad och förste vice talman Ingegerd Troedsson (m), 1990/91:So41 av Britta Bjelle m.fl. (fp) och 1990/91:So42 av Rosa Östh m.fl. (c). De under allmänna motionstider väckta motionerna 1989/90:So506 av Agne Hansson m.fl. (c, m, fp), 1989/90:So539 av Rosa Östh och Ingbritt Irhammar (c) och 1990/91:So500 av Rosa Östh m.fl. (c) har också samband med den propositionen.

Ärendet föranleder följande yttrande från justitiekottet.

Propositionens huvudsakliga innehåll m.m.

I propositionen föreslås en ny lagstiftning om psykiatrisk tvångsvård som skall ersätta 1966 års lag om beredande av slutna psykiatrisk vård i vissa fall (LSPV). Vidare föreslås ändringar i BrBs påföljdsregler för psykiskt störda lagöverträdare liksom en ny lagreglering för det medicinska utredningsförfarandet vid straffrättsliga åtgärder mot sådana lagöverträdare. Propositionen innehåller också förslag till ändringar i anknytande lagstiftning. Den nya lagstiftningen föreslås träda i kraft den 1 januari 1992.

Den föreslagna lagstiftningen bygger på en delvis ändrad syn på psykiska sjukdomar och därmed jämställd psykisk abnormitet. För att markera detta används ett nytt begrepp *allvarlig psykisk störning*. Syftet med förslagen är att anpassa lagstiftningen på området till den utveckling mot en starkt begränsad användning av tvångsvård inom psykiatrin som ägt rum under det senaste decenniet. Ändamålet med tvångsvård skall enligt förslaget vara att se till att den som har ett oundgängligt behov av sådan vård blir i stånd att medverka till behandling i frivilliga former.

Vidare föreslås en organisatorisk nyordning som innebär att frågor om psykiatrisk tvångsvård alltid kan prövas av förvaltningsdomstol med länsrätt i första instans.

Regler för den psykiatriska tvångsvården av lagöverträdare föreslås som nyss framgått bli intagna i en särskild lag om rättspsykiatrisk vård. Lagen gäller i första hand personer som ges psykiatrisk vård som brottspåföljd eller som är häktade eller intagna i kriminalvårdsanstalt. I lagen regleras bl.a. förutsättningarna för vård, hur vården skall utformas och var den skall bedrivas. En nära anslutning till regleringen av den psykiatriska tvångsvården i övrigt har eftersträövats.

En utgångspunkt för förslaget i den delen är att den straffrättsliga regleringen även i fortsättningen skall ta hänsyn till den psykiska statusen hos en person som har begått en straffbelagd gärning. Förslaget innehåller emellertid ändringar i flera avseenden i den nuvarande regleringen på området. Bl.a. införs en ordning med särskild utskrivningsprövning som går ut på att länsrätt i stället för chefsöverläkaren i vissa fall skall pröva frågor om utskrivning och permissioner vid risk för återfall i allvarlig brottslighet.

Regeringsförslaget innehåller också en ny reglering av det medicinska utredningsförfarandet beträffande de psykiskt störda lagöverträdarna. Ett syfte är att begränsa behovet av rättspsykiatriska undersökningar. Enligt förslaget skall undersökningar kunna utföras antingen vid statliga undersökningseenheter eller, efter överenskommelse mellan staten och sjukvårdshuvudmännen, inom hälso- och sjukvården.

Redan här kan nämnas att regeringen i proposition 1990/91:120 om den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten m.m. har förslagit riksdagen bl.a. att bemyndiga regeringen att godkänna avtal enligt i propositionen angivna riktlinjer i fråga om uppdrag för sjukvårdshu-

vudmännen att utföra rättspsykiatriska undersökningar samt att godkänna att rättsmedicinalverket (se prop. 1990/91:93) tar över ansvaret för den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten från socialstyrelsen fr.o.m. den 1 oktober 1991. Propositionen har hänvisats till socialutskottet.

Yttrandets omfattning

De frågor som aktualiserats i ärendet och som ligger inom utskottets beredningsområde gäller i första hand straffrättsliga och processuella frågor. Utskottet begränsar sitt yttrande till sådana frågor.

Domstolsprövning

I propositionen föreslås att den nuvarande organisationen med utskrivningsnämnder och psykiatriska nämnden om överprövningsinstans skall upphöra. Den rättsliga prövningen av frågor om psykiatrisk tvångsvård skall i stället göras av de allmänna förvaltningsdomstolarna med länsrätt som första instans. Länsrätt skall därvid vara domför i den sammansättning som anges i 17 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar — lagfaren domare med nämndemän — om inte en lagfaren domare ensam enligt regleringen i 18 § är behörig. Vid handläggningen i kammarrätt av mål som överklagats dit skall nämndemän enligt förslaget som regel ingå i rätten (38 § förslaget till lag om psykiatrisk tvångsvård och 21 § förslaget till lag om rättspsykiatrisk vård).

Förslaget innebär i denna del att det införs ett system med ansökan om obligatorisk domstolsprövning inom fyra veckor från intagningsbeslutet. Länsrättens beslut får omfatta en vårdtid på högst fyra månader; herefter skall frågan om fortsatt vård prövas var sjätte månad. Patienten ges möjlighet att få överprövning i domstol såväl av intagningsbeslutet som av beslut om avslag på ansökan om upphörande av vården.

I motionerna So35, So42, So539 och So500 förordas att den nuvarande organisationen behålls. I motionerna So35 och So500 ifrågasätts också de kostnadsberäkningar som presenteras i propositionen såvitt avser den föreslagna organisationen. I motionerna So32 och So42 utgår motionärerna, i andra hand, från den föreslagna organisationen och begär att domstolarna skall kompletteras med psykiatrisk expertis.

Bakom förslaget om domstolsprövning ligger i första hand övergåenden om Sveriges åtaganden genom tillträde till internationella konventioner.

Enligt FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, som för Sveriges del trädde i kraft år 1976, skall var och en som berövats friheten tillförsäkras rätt att föra talan i domstol så att domstolen utan dröjsmål kan fatta beslut i frågan om frihetsberövandet är lagligt och beordra hans frigivning i annat fall. Sverige har gjort ett motsvarande åtagande genom att tillträda 1950 års Europakonvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Utskottet delar socialministerns bedömning (s. 179) att det kan antas att reglerna om förfarandet i utskrivningsnämnderna och psykiatriska nämnden i de flesta fall tillämpas på ett sådant sätt att skillnaderna gentemot en prövning i tingsrätt eller länsrätt blir föga märkbara. Redan risken att en prövning i en nämnd i ett visst fall inte skulle uppfylla Sveriges åtaganden enligt Europakonventionen (eller andra konventioner) är emellertid ett motiv för reformer. Det kan, som socialministern anför, till och med hävdas att det saknas anledning att i onödan ha ett regelsystem som i något hänseende ens kan tangera de yttre gränserna för det konventionsmässigt tillåtna.

I och för sig skulle problemen kunna lösas genom att nämndorganisationen byggs ut. Detta skulle emellertid i sin tur, som socialministern påpekar, komma i konflikt med det under senare år allt oftare framförda önskemålet att undvika specialdomstolar. Härtill kommer att utskrivningsnämnderna och psykiatriska nämnden — fränsett övervakningsnämnderna — är de enda organ utanför domstolsväsendet som beslutar om frihetsberövanden som inte är rent tillfälliga. Det kan också nämnas att frågan om att överföra övervakningsnämndernas verksamhet till tingsrätterna för närvarande övervägs av domstolsutredningen (dir. 1989:56).

Sammantaget delar utskottet bedömningen att frågorna om psykiatrisk tvångsvård i fortsättningen bör prövas av domstol.

En sådan prövning bör lämpligen ske i de allmänna förvaltningsdomstolarna, där det redan finns erfarenhet av liknande mål; nämligen mål enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet avstyrker bifall till motionerna So35, So42, So539 och So500 i här behandlade delar.

När det gäller frågan om expertmedverkan i domstolsförfarandet, som tas upp i motionerna So32 och So42, vill utskottet först erinra om att de nyssnämnda måltyperna handläggs utan särskild expertis. Också i sådana mål handlar det om att efter en muntlig förhandling bedöma behovet av tvångsvård. Normalt styrks vårdbehovet i sådana mål med läkarintyg eller förhör med ansvarig läkare (32 § resp. 11 §).

Mot den här angivna bakgrunden konstaterar utskottet att frihetsberövande till följd av en allvarlig psykisk störning inte på ett så grundläggande sätt skiljer sig från andra administrativa frihetsberövanden att man bör ha en särskild sammansättning i domstolen för att pröva dessa frågor. I stället bör, som socialministern framhåller (s. 184 f), ett system med särskilda fasta sakkunniga som tillhandagår domstolen med yttranden kunna utvecklas. Som framgår av förslaget skall den sakkunnige också kunna höras i rätten, och det ligger inom ramen för sakkunniguppdraget bl.a. att genom frågor till chefsöverläkaren och patienten verka för en fullständig belysning av föreliggande frågeställningar. Utskottet ansluter sig alltså, till skillnad från lagrådet, till den i propositionen föreslagna modellen.

Utskottet vill här tillägga att, i fall där det finns en entydig bild av patientens psykiska tillstånd och medicinska vårdbehov, uppgiften koncentreras till att klarlägga och bedöma patientens personliga förhål-

landen utifrån andra än rent medicinska aspekter. En ordning med obligatorisk expertmedverkan skulle alltså enligt utskottets mening kunna leda till slöseri med de specialistresurser som finns. De kvalificerade resurser det här är fråga om bör naturligtvis endast tas i anspråk när det behövs.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet avstyrker bifall till nu behandlade yrkanden i motionerna So32 och So42.

Utskottet behandlar sist i detta avsnitt yrkandena i motionerna So35 och So500 om en grundligare kostnadsanalys av reformen.

I denna del vill utskottet endast anföra att det ställer sig naturligt att det är svårt att med någon precision beräkna kostnaderna för en administrativ reform av ifrågavarande omfattning som dessutom förenas med sakliga förändringar i regelsystemet. Detta får accepteras. Utskottet vill tillägga att utskottets ställningstagande om domstolsprövning grundar sig i första hand på överväganden om Sveriges konventionsåtaganden. Det framstår mot den bakgrunden inte som rimligt att svårigheterna att mer exakt ange de totala kostnaderna skulle tillåtas leda till en utebliven förändring av organisationen.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet avstyrker bifall till berörda yrkanden i motionerna So35 och So500.

Rätt för chefsöverläkaren att överklaga

Enligt 32 § förslaget till lag om psykiatrisk tvångsvård får patienten överklaga chefsöverläkarens beslut om intagning för tvångsvård. I 33 § förslaget regleras patientens rätt att överklaga även vissa andra beslut som fattats av överläkaren. Det gäller t.ex. avslag på en begäran om att tvångsvård skall upphöra eller om tillstånd att få vistas utanför vårdinrättningens område. Andra än i paragrafen nämnda beslut får inte överklagas. Enligt 33 § får chefsöverläkaren inte överklaga rättens beslut.

Mot denna ordning görs invändningar i motion So42. Motionärerna anser att chefsöverläkaren skall betraktas som part i förfarandet och att rätt för honom att överklaga alla rättens beslut skall anges i ifrågavarande lagrum.

Utskottet anser för sin del att detta vore en mindre lämplig lösning. Det låter sig visserligen sägas att chefsöverläkarens roll i förfarandet liknar åklagarens. Denna likhet är emellertid endast skenbar. En närmare analys visar en avgörande skillnad så till vida att åklagaren handlar inom ett regelsystem som är avsett att skydda samhällsmedborgarna mot brott och underlätta brottsutredning. Det kan sägas att själva förfarandet riktas *mot* den misstänkte och åklagarens uppgift är att tillvarata samhällsintresset. Chefsöverläkaren däremot har till uppgift att i första hand välja en handlingslinje som är till patientens fördel – även om patienten inte inser det. Chefsöverläkaren handlar med andra ord *för* patientens bästa; detta är också domstolens uppgift – här saknas i princip en intressemotsättning.

Mot bakgrund av det sagda kan utskottet alltså dela socialministrarnas uppfattning (s. 275) att chefsöverläkaren inte bör ges befogenhet att överklaga beslut av länsrätt eller kammarrätt.

Justitiekommittén föreslår att socialutskottet med bifall till propositionen i denna del avstyrker bifall till här behandlat yrkande i motion So42.

Utredning av särskild utskrivningsprövning m.m.

När en domstol överlämnar en lagöverträdare till rättspsykiatrisk vård skall den enligt förslaget i vissa fall få förordna att frågan om vårdens upphörande skall avgöras av länsrätt i första instans i stället för av chefsöverläkaren. Åklagaren skall ges tillfälle att yttra sig till länsrätten och får rätt att överklaga ett beslut om att vården skall upphöra. Förutsättningarna för en sådan *särskild utskrivningsprövning* är att brottet har begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning och att det till följd av den psykiska störningen finns risk för att lagöverträdaren återfaller i brottslighet av allvarligt slag.

I motion So41 görs invändningar mot förslaget. Motionärerna kritiserar bristen på sedvanligt remissförfarande i lagstiftningsärendet i denna del och vill behålla nuvarande materiella utskrivningsregler i LSPV i avvaktan på att frågan får en grundlig belysning.

Förslagen i propositionen vilar till stor del på socialberedningens betänkande (SOU 1984:64) Psykiatri, tvånget och rättssäkerheten samt remissbehandlingen. På grundval av betänkandet och remissbehandlingen av det upprättades, som framgår av propositionen (s. 442), inom justitiedepartementet en promemoria med bl.a. en skiss till ny reglering av behandlingen av de psykiskt störda lagöverträdarna. Synpunkter på lagförslagen i promemorian inhämtades vid en av justitiedepartementet anordnad hearing i maj 1986. Härutöver lämnades skriftliga synpunkter. Företrädare för 30 myndigheter och organisationer yttrade sig. Någon avgörande kritik riktades inte mot förslaget såvitt framgår av sammanställningen i propositionen (s. 577 f).

Vidare kan nämnas att frågan om behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare diskuterats under mycket lång tid — strängt taget har frågan varit ständigt aktuell i olika sammanhang sedan Bexeliuskommittén avlämnade sitt betänkande (SOU 1977:23) Psykiskt störda lagöverträdare. Bl.a. presenterade en arbetsgrupp inom socialstyrelsen år 1977 ett förslag till ny lagstiftning på området. Frågan har också varit aktuell bl.a. i samband med socialtjänstlagens (1980:620) tillkomst.

Det bör också tilläggas att socialberedningens förslag om psykiskt störda lagöverträdare byggde på en princip som blev hårt kritiserad. Mot den bakgrunden blev en omarbetning av förslaget i denna del nödvändig.

Utskottet kan för sin del mer allmänt uttala förståelse för synpunkterna i motion So41. Det står enligt utskottets uppfattning klart att en hearing inte alltid kan eller bör ersätta ett regelrätt remissförfarande och att användandet av förfarandet med hearing endast undantagsvis bör komma i fråga i mer komplicerade lagstiftningsärenden. Å andra

sidan är det aktuella förslaget resultatet av ett mångårigt utredningsarbete, där frågan om behandlingen av psykiskt störda lagöverträdare granskats ur alla upptänkliga vinklar.

Sammantaget anser utskottet att befogad kritik inte kan riktas mot förfarandet med en hearing i detta fall. Utskottet anser att frågan om särskild utskrivningsprövning inte behöver utredas ytterligare före riksdagens ställningstagande.

Inte heller i övrigt torde ytterligare utredning krävas.

När det gäller de här aktuella lagöverträdarna kan utskottet dela socialministerns uppfattning att den rättspsykiatriska vården bör fortgå så länge det, till följd av den psykiska störning hos lagöverträdaren som föranlett beslutet om särskild utskrivningsprövning, finns risk att han återfaller i brott av allvarligt slag. Vården bör inte heller upphöra så länge det annars med hänsyn till hans psykiska tillstånd och personliga förhållanden i övrigt är påkallat med rättspsykiatrisk vård.

Utskottet konstaterar först att i här aktuella fall måste en avvägning göras mellan de rent medicinska förutsättningarna för psykiatrisk tvångsvård och de starka skyddsintressen som gör sig gällande. Utskottet anser för sin del att förutsättningarna för upphörande av vård som är förenad med särskild utskrivningsprövning jämte det särskilda förfarandet, där åklagaren ges en betydelsefull uppgift att bevaka skyddsintressena, utgör en lämplig avvägning.

Justitieukskottet föreslår att socialutskottet avstyrker bifall till motion So40 i denna del.

Frigång

Enligt regeringsförslaget får chefsöverläkaren besluta om frigång inom sjukhusområdet också i de fall det finns en dom på särskild utskrivningsprövning.

I motion So42 hävdas att detta är en olämplig ordning. Rymningar inträffar ofta vid frigång, anför motionärerna och kräver skärpta regler.

Patientens möjlighet att vistas utanför vårdavdelningen bestäms av hans tillstånd och rutinerna vid sjukhuset. I sista hand avgörs frågan av chefsöverläkaren.

När det gäller patienter med särskild utskrivningsprövning framhåller socialministern (s. 307) att det är särskilt angeläget att det sker en noggrann prövning innan patienten ges möjlighet att på egen hand vistas inom sjukhusområdet men utanför avdelningen. Det måste också förutsättas att sådana patienter tas in på vårdenheter med tillräcklig grad av säkerhet för att rymningar skall kunna förhindras.

Utskottet delar denna bedömning. Enligt utskottets uppfattning faller det sig också naturligt att vistelser utanför vårdavdelningen men inom sjukhusområdet betraktas som ett inslag i vården som chefsöverläkaren bestämmer om.

Justitieukskottet föreslår att socialutskottet med bifall till propositionen i denna del avstyrker bifall till här behandlat yrkande i motion So42.

Enligt regeringsförslaget (se 28 § förslaget till lag om rättspsykiatrisk vård) skall målsäganden i vissa fall underrättas om att patienten skrivs ut eller får permission. Förslaget avser patienter med särskild utskrivningsprövning. Någon motsvarande regel föreslås inte för det fall patienten rymmer.

I motion So42 kritiserar detta förhållande. Motionärerna framhåller att chefsöverläkaren rimligen är den som först får kännedom om rymningen och som därmed har möjlighet att snabbast underrätta målsäganden.

Bakom förslaget i propositionen ligger överväganden om olika sekretessfrågor.

Enligt 7 kap. 1 § sekretesslagen (1980:100) gäller sekretess inom hälso- och sjukvården för uppgift om enskilds hälsotillstånd eller andra personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Undantag görs i 2 § för beslut av bl.a. utskrivningsnämnd eller psykiatriska nämnden. I propositionen aviseras i sistnämnda hänseende en följdändring i sekretesslagen som torde komma att innebära att förvaltningsdomstols beslut i motsvarande fall blir offentligt. Detta är för övrigt en naturlig följd av offentlighetsprincipen vid domstol (jfr 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen och 12 kap. 4 § andra stycket andra meningen sekretesslagen).

Vid särskild utskrivningsprövning beslutar domstol om permission och utskrivning. Sådana beslut blir alltså offentliga och målsäganden kan utan hinder av sekretessen underrättas. — Här bortses från att länsrätten har möjlighet att beträffande viss patient överlämna till chefsöverläkaren att besluta om permission. I sådana fall gäller sjukvårdssekretessen. Målsäganden kan emellertid underrättas enligt 28 § förslaget till lag om rättspsykiatrisk vård.

I fråga om rymning ställer saken sig något annorlunda eftersom det här saknas ett domstolsbeslut eller särskild reglering och sjukvårdssekretessen i princip gäller. Av visst intresse här är att chefsöverläkaren har möjlighet att, enligt 27 § förslaget till lag om rättspsykiatrisk vård, anlita bistånd av polismyndighet t.ex. för att återföra en patient som lämnat vårdinrättningen utan tillstånd. Även hos polismyndighet gäller dock sekretess i ifrågavarande ärenden, se 7 kap. 19 § första stycket p. 2 sekretesslagen. Sekretessen gäller om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Sekretessen får emellertid enligt 1 kap. 5 § sekretesslagen brytas om det är nödvändigt för att polisen skall kunna fullgöra sin uppgift; i det här fallet att skydda målsäganden.

Det sagda innebär sammantaget, som framgår av propositionen, att det ligger mer i linje med regleringen i sekretesslagen att underrättelse om rymning sker genom polismyndigheten än genom chefsöverläkaren. Med utgångspunkt i den nuvarande regleringen bör sålunda den lösning som förordas i propositionen väljas.

Utskottet vill emellertid tillägga att den föreslagna ordningen leder till tidsutdräkt som med en annan reglering inte skulle uppstå. Samtidigt är det i hög grad önskvärt att målsäganden snabbt underrättas om en rymning. Utskottet vill erinra om att, så som regleringen byggts upp, en förutsättning för underrättelseskyldighet är att det föreligger ett beslut om särskild utskrivningsprövning, som bara får meddelas vid risk för återfall i allvarlig brottslighet. Att som görs i propositionen för särskilt brådskande fall hänvisa till BrBs bestämmelser om nöd (24 kap. 4 § BrB) kan inte anses tillfredsställande.

Utskottet förutsätter därför för sin del att denna fråga får en lösning i samband med den översyn av sekretesslagen som blir en följd av ett bifall till förslagen i propositionen. Utskottet förutser därvid också ett tillägg till 28 § lagen om rättspsykiatrisk vård.

Justitieutskottet föreslår med dessa uttalanden att socialutskottet avstyrker bifall till motion So42 i denna del och godtar förslaget i propositionen.

Huvudmannaskapet för rättspsykiatriska undersökningar

I propositionen föreslås att rättspsykiatriska undersökningar skall kunna utföras såväl vid inrättningar inom hälso- och sjukvården som vid särskilda (statliga) undersökningsenheter. Vid de förstnämnda inrättningarna skall även rättspsykiatrisk vård kunna ges. Samtidigt understryks att det är sjukvårdshuvudmännens skyldighet att erbjuda hälso- och sjukvård även till dem som vårdas enligt lagen om rättspsykiatrisk vård (normaliseringsprincipen, se JuU 1974:2 s. 34 f).

Som redan inledningsvis framgått har regeringen härutöver nyligen lagt fram en proposition om den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten m.m. (prop. 1990/91:120). Förslaget i den propositionen går ut på att staten även fortsättningsvis skall ha ett huvudmannaansvar för den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten men att sjukvårdshuvudmännen ges möjlighet att driva undersökningsverksamhet på entreprenad enligt särskilt avtal med staten.

I motionerna So32, So33, So38, So39, So40 och So506 förordas utifrån delvis olika utgångspunkter att huvudmannaskapet för undersökningsverksamheten alltjämt skall vara statligt. I motionerna So40 och So41 begärs att frågan skall utredas vidare.

Utskottet vill först slå fast att det väsentliga som utskottet ser det är att undersökningarna utförs med hänsyn till de krav rättssäkerheten ställer. Här lägger utskottet bl.a. att undersökningarna fyller det syfte som anges i lagstiftningen, att de utförs av personal med tillräcklig kompetens och att de slutförs inom den lagstadgade tidsfristen.

Utskottet vill erinra om att utskottet tidigare uttalat att de långa väntetiderna för rättspsykiatriska undersökningar inte kan accepteras (se JuU 1987/88:3 och JuU 1986/87:1y). En orsak till de långa väntetiderna har, som framgår av propositionen (s. 495 f) varit anhopningen av undersökningsfall och brist på läkare. En annan starkt bidragande

orsak har varit svårigheterna att bereda dem som redan undersökts och dömts till vård plats på de psykiatriska klinikerna. Under väntetiden har dessa patienter upptagit plats på undersökningsenheterna.

Med anledning av utredningskravet i motionerna So40 och So41 konstaterar utskottet att frågan om organisationen av undersökningsväsendet varit föremål för granskning och överväganden vid flera olika tillfällen från mitten av 1970-talet (se prop. s. 496). Utskottet anser det inte rimligt att låta saken utredas på nytt.

Justitieutskottet föreslår därför att socialutskottet avstyrker bifall till motionerna So40 och So41 i här behandlade delar.

Regeringsförslaget öppnar möjlighet för en samordning av rättspsykiatrisk undersökning och rättspsykiatrisk vård; en ordning som såvitt utskottet kan bedöma erbjuder stora fördelar. Härigenom blir det möjligt att i större utsträckning än nu tillgodose behovet av psykiatrisk vård hos lagöverträdare samtidigt som sjukvårdshuvudmännen får anledning att organisera verksamheten på ett effektivt sätt. Genom förslaget tillgodoses också kravet på statligt huvudmannaskap — staten behåller huvudansvaret för undersökningsverksamheten. På detta sätt motverkas risken att den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten blir ett lågprioriterat område inom hälso- och sjukvården. Mer allmänt vill utskottet här också inskräpa vikten av att undersökningsverksamheten tillförs tillräckliga resurser.

I detta sammanhang vill utskottet erinra om att rättspsykiatriska undersökningar är en medicinsk verksamhet som, i likhet med andra undersökningar, t.ex. barnpsykologiska utredningar i vårdnadsmål, syftar till att ge domstolen ett bedömningsunderlag. Från rättssäkerhets-synpunkt torde det sakna betydelse om undersökningsläkaren är anställd av staten eller av sjukvårdshuvudmannen. Enligt utskottets mening saknas det — särskilt som det även framgent förordas ett statligt huvudmannaansvar — anledning att på grund av överväganden från denna synpunkt ifrågasätta förslaget i propositionen.

Utskottet kan alltså ansluta sig till den ordning som föreslås.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet med bifall till propositionen i denna del avstyrker bifall till motionerna So32, So33, So38, So39, So40 och So506.

Den rättspsykiatriska undersökningen

Enligt regeringsförslaget skall en rättspsykiatrisk undersökning få utföras i syfte att ta reda på om den misstänkte har begått gärningen under påverkan av en allvarlig psykisk störning eller om det finns medicinska förutsättningar för att ge honom rättspsykiatrisk vård, med eller utan särskild utskrivningsprövning, som brottspåföljd.

Om gärningen begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning får den misstänkte inte dömas till fängelse. Att gärningen begåtts under sådan påverkan är en förutsättning för att en dom på rättspsykiatrisk vård skall få förenas med särskild utskrivningsprövning.

En (fullständig) rättspsykiatrisk undersökning skall i princip bara krävas före en dom på rättspsykiatrisk vård med särskild utskrivnings-

prövning. I andra fall skall det vara tillräckligt med en läkarundersökning enligt 7 § lagen (1964:542) om personundersökning i brottmål. En sådan undersökning skall göras av specialist i rättspsykiatri. Något hinder mot att i de sistnämnda fallen förordna om rättspsykiatrisk undersökning föreslås inte.

I motion Ju13 görs invändningar mot förslaget. Motionärerna anser att varje dom på rättspsykiatrisk vård skall föregås av en rättspsykiatrisk undersökning.

En bärande tanke i regeringsförslaget är att möjligheterna att utnyttja andra former av utredning om den misstänktes psykiska tillstånd än rättspsykiatriska undersökningar tas till vara så långt det går. En annan tanke är att den medicinska undersökningen inte skall göras mer omfattande eller bedrivs mer ingående än som är nödvändigt för att tillgodose domstolarnas behov (se prop. s. 498 f). Det är också, anförs det i propositionen, från rättssäkerhetssynpunkt väsentligt att en så ingripande undersökning som det här handlar om bara genomförs när det är helt nödvändigt.

Det behövs med andra ord en avvägning mellan behovet av utredning och intresset att inte i onödan göra ett sådant ingrepp i den misstänktes personliga integritet som en rättspsykiatrisk undersökning innebär.

Mot den bakgrunden anser utskottet att det faller sig naturligt att, som regeringen föreslår, begränsa den *obligatoriska* användningen av rättspsykiatriska undersökningar till de fall där den ifrågasatta påföljden är mest ingripande för den tilltalade.

Utskottet vill erinra om att rättspsykiatrisk undersökning även framdeles ofta kommer att erfordras även i vissa andra fall, bl.a. för att klarlägga om gärningen begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning. Om så skulle vara fallet är fängelsepåföljd utesluten.

I övriga fall, där det i första hand handlar om att bedöma den misstänktes behov av psykiatrisk vård, bör det många gånger vara tillräckligt med en enklare undersökning. En sådan ordning ansluter också väl till vad som gäller för intagning för psykiatrisk tvångsvård enligt lagen om sådan vård. I sammanhanget vill utskottet erinra om att en lagöverträdare som döms till rättspsykiatrisk vård utan särskild utskrivningsprövning skall skrivas ut från vården när vårdbehov inte längre föreligger. Några sådana skärpta förutsättningar för utskrivning som gäller när domstolen förordnat om särskild utskrivningsprövning föreligger alltså inte här. Mot den bakgrunden kan utskottet tillstyrka regeringsförslaget.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet med bifall till propositionen i denna del avstyrker bifall till nu behandlat yrkande i motion Ju13.

Enligt regeringsförslaget skall den nuvarande terminologin för psykisk sjukdom m.m. i LSPV och BrB bytas ut mot begreppet *allvarlig psykisk störning*.

Enligt propositionen innebär det föreslagna uttryckssättet en anpassning till vedertagen medicinsk terminologi. Det nya begreppet innebär vidare, anføres det, en viss minskning av den grupp lagöverträdare som kan särbehandlas i förhållande till vad som nu gäller enligt BrB.

I motionerna So41 och So42 har det riktats invändningar mot den nya terminologin.

Utskottet konstaterar att frågor om medicinsk terminologi ligger utanför utskottets beredningsområde, och utskottet avstår från att yttra sig närmare i denna fråga. Utskottet konstaterar emellertid också att det framstår som i flera hänseenden lämpligt och ändamålsenligt att det sjukdomsbegrepp som ligger till grund för psykiatrisk tvångsvård görs enhetligt. Den nuvarande regleringen med något olika sjukdomsbegrepp i vårdlagstiftningen respektive regleringen i BrB bör alltså tas bort.

Utskottet kan också redan nu slå fast att utskottet inte har några principiella invändningar mot en inskränkning av den grupp lagöverträdare som kan särbehandlas.

Till sist noterar utskottet att en i proposition 1990/91:80 föreslagen ändring i lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar kan behöva beaktas vid ställningstagande till lagförslag 5 i detta ärende.

Stockholm den 26 mars 1991

På justitieutskottets vägnar

Britta Bjelle

Närvarande: Britta Bjelle (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Ulla-Britt Åbark (s), Ingbritt Irhammar (c), Bengt-Ola Rytter (s), Göthe Knutson (m), Göran Magnusson (s), Eva Johansson (s), Björn Ericson (s), Göran Ericsson (m), Lars Sundin (fp), Berith Eriksson (v), Krister Skånberg (mp), Sigrid Bolkéus (s), Barbro Andersson (s), Kjell Ericsson (c) och Birgit Henriksson (m).

Avvikande meningar

1. Domstolsprövning m.m.

Ingbritt Irhammar och Kjell Ericsson (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som börjar med "I och för sig" och slutar med "So32 och So42" bort ha följande lydelse:

Dessa problem skulle, som socialministern påpekar, kunna lösas genom en utbyggnad av nämndorganisationen, och utskottet anser inte att de skäl som anförs häremot i propositionen är tillräckligt tungt vägande. Det finns nämligen ytterligare skäl som talar för att den nuvarande ordningen behålls. Enligt utskottets mening måste det i prövningen ges utrymme för en bedömning grundad på en sammanvägning av bl.a. medicinska och sociala faktorer som utskrivningsnämnden är väl skickad att göra. Sådana krav tillgodoses inte i tillräcklig utsträckning i regeringsförslaget, och det innebär att rättssäkerheten sätts i fara. Hårtill kommer de praktiska problem det kan medföra att föra över prövningen till länsrätterna och inte minst kraftigt ökade handläggningskostnader.

Sammantaget förordar utskottet att den nuvarande organisationen med utskrivningsnämnder och psykiatriska nämnden behålls. Behovet av ett ökat samhällsskydd bör tillgodoses genom att också åklagaren ges möjlighet att överklaga utskrivningsnämnds beslut.

Det bör ankomma på regeringen att snarast lägga fram lagförslag som tillgodoser vad som nu sagts.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet hemställer att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad justitieutskottet nu anfört med anledning av motionerna So35, So42, So539 och So500 i här behandlade delar.

2. Experter i domstolen

Ingbritt Irhammar och Kjell Ericsson (båda c) anser för det fall riksdagen inte ansluter sig till avvikande mening 1 att den del av utskottets yttrande som börjar med "Mot den här" och slutar med "So32 och So42" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser emellertid att det när det gäller psykiatrisk tvångsvård handlar om mer komplicerade bedömningar än vad som är fallet när det gäller andra former av administrativa frihetsberövanden. Den ordning med sakkunniga som föreslås i propositionen är enligt utskottets mening inte tillräcklig för att tillgodose de höga krav på tillgång till medicinskt psykiatriskt kunnande som bör ställas. Utskottet delar lagrådets uppfattning att förvaltningsdomstolarna bör kompletteras med psykiatrisk expertis i ifrågavarande mål. Regeringen bör få i uppdrag att komplettera lagförslaget i detta hänseende.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet hemställer att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet nu anfört.

3. Experter i domstolen

1990/91:JuU3y

Berith Eriksson (v) anser att den del av utskottets yttrande som börjar med "Mot den här" och slutar med "So32 och So42" bort ha följande lydelse:

Utskottet anser att bedömningen av om behov föreligger av psykiatrisk vård är av en annan svårighetsgrad än som är fallet vid andra typer av administrativa frihetsberövanden. Skriftliga läkarintyg i länsrätterna är därför inte tillräckliga när det gäller beslut om psykiatrisk tvångsvård. Länsrätterna måste därför tillföras psykiatrisk kompetens för att nödvändiga kompletteringar av det skriftliga materialet och en helhetsbedömning av personens situation skall kunna göras.

Regeringen bör få i uppdrag att snarast lägga fram förslag som tillgodoser vad som nu sagts.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet hemställer att riksdagen med anledning av motionerna So32 och So42 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet nu anfört.

4. Utredning av särskild utskrivningsprövning m.m.

Britta Bjelle och Lars Sundin (båda fp) anser att den del av utskottets yttrande som börjar med "Sammantaget anser" och slutar med "i denna del" bort ha följande lydelse:

Sammantaget kommer utskottet fram till att frågan om särskild utskrivningsprövning — som till sin natur inte är okomplicerad — är av sådan principiell vikt att det inte är lämpligt att avstå från ett remissförfarande av sedvanlig omfattning. Utskottet kan alltså ställa sig bakom kravet i motion So41 på ytterligare beredning av frågan om särskild utskrivningsprövning. Utskottet förutsätter att ett sådant arbete hinns med under innevarande år och att riksdagen alltså kan föreläggas ett bättre underbyggt förslag i sådan tid att ikraftträdandet av det nya systemet inte behöver uppskjutas.

Det bör ankomma på regeringen att ombesörja vad utskottet nu förordat.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet hemställer att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad justitieutskottet nu anfört.

5. Frigång

Ingbritt Irhammar och Kjell Ericsson (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som börjar med "Utskottet delar" och slutar med "motion So42" bort ha följande lydelse:

Enligt utskottets mening är detta emellertid inte tillräckligt. En större hänsyn måste tas till att de patienter det här gäller har bedömts som farliga — en förutsättning för särskild utskrivningsprövning är ju att det finns risk för återfall i allvarlig brottslighet. Här behövs alltså en skärpning av bestämmelserna. En väg skulle kunna vara att frågan om *frigång i princip* prövas av länsrätten i samma ordning som gäller för permissioner och utskrivning och att chefsöverläkaren först däref-

ter får besluta tillåta utevistelse utan övervakning. Regeringen bör få i uppdrag att snarast lägga fram förslag till kompletteringar i nu berört hänseende.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet hemställer att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad justitieutskottet nu anfört.

6. Underrättelse till målsäganden

Ingbritt Irhammar och Kjell Ericsson (båda c) anser att den del av utskottets yttrande som börjar med "Utskottet förutsätter" och slutar med "i propositionen" bort ha följande lydelse:

Strängt taget är lösningen i regeringsförslaget oacceptabel, och utskottet vill understryka att hänsynen till målsäganden kräver att chefsöverläkaren utan vidare överväganden kan underrätta henne när det behövs. Denna fråga bör regleras i samband med den översyn av sekretesslagen som blir en följd av ett bifall till förslagen i propositionen. Utskottet förutser därvid även ett tillägg till 28 § förslaget till lag om rättspsykiatrisk vård. Ett lagstiftningsuppdrag i enlighet med här uppdragna riktlinjer bör ges till regeringen.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet hemställer att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad justitieutskottet nu anfört.

7. Utredning om det rättspsykiatriska undersökningsväsendet

Britta Bjelle och Lars Sundin (båda fp) anser att den del av utskottets yttrande som börjar med "Med anledning" och slutar med "So506" bort ha följande lydelse:

Utskottet måste alltså konstatera att frågor om organisationen av undersökningsväsendet varit föremål för granskning och överväganden vid flera olika tillfällen sedan mitten av 1970-talet. Utskottet kan också med beklagande konstatera att många frågor trots detta lämnas obesvarade i propositionen och att saken därför kräver ytterligare beredning. Det gäller t.ex. frågor om rättspsykiatrins organisation och resursbehov samt olika personalfrågor.

Mot den angivna bakgrunden saknas det anledning för utskottet att nu göra uttalanden om huvudmannaskapet för det rättspsykiatriska undersökningsväsendet.

Regeringen bör få i uppdrag att snarast för riksdagen lägga fram den utredning som krävs för ett ställningstagande till regeringsförslaget i denna del.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet hemställer att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet nu anfört med anledning av motionerna So32, So33, So38, So39, So40, So41 och So506 i här behandlade delar.

8. Utredning om det rättspsykiatriska undersökningsväsendet

Göthe Knutson, Göran Ericsson och Birgit Henriksson (alla m) anser att den del av utskottets yttrande som börjar med "Med anledning" och slutar med "och So506" bort ha följande lydelse:

Utskottet måste alltså konstatera att frågor om organisationen av undersökningsväsendet varit föremål för granskning och överväganden vid flera olika tillfällen sedan mitten av 1970-talet. Utskottet kan också med beklagande konstatera att många frågor trots detta lämnas obesvarade i propositionen och att saken därför kräver ytterligare beredning. Det gäller som framhålls bl.a. i motion So40 t.ex. frågor om rättspsykiatrins organisation och resursbehov och olika personalfrågor.

När det gäller förslaget om en samordning av den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten med den rättspsykiatriska vården vill utskottet emellertid redan nu, i likhet med vad som anförs bl.a. i motionerna So38 och So40, slå fast att detta förslag knappast skulle medföra några fördelar. Snarare måste förslaget mer allmänt ses som en halvmesyra, tillkommet i ett försök att samtidigt tillgodose motstridiga uppfattningar. Starka rättssäkerhetsskäl talar enligt utskottets uppfattning för en ordning med staten som huvudman för undersökningsverksamheten, och utskottet förordar en sådan ordning.

Regeringen bör få i uppdrag att snarast lägga fram förslag för riksdagen som tillgodoser vad som nu anförs.

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet hemställer att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet nu anfört med anledning av här behandlade delar av motionerna So32, So33, So38, So39, So40, So41 och So506.

9. Huvudmannaskapet för rättspsykiatriska undersökningar

Berith Eriksson (v) anser att den del av utskottets yttrande som börjar med "Regeringsförslaget öppnar" och slutar med "och So506" bort ha följande lydelse:

Regeringsförslaget öppnar för en samordning av den rättspsykiatriska undersökningsverksamheten med den rättspsykiatriska vården. Utskottet kan emellertid inte se att detta skulle kunna medföra fördelar som väger upp nackdelarna. Ur den aspekt som väger tyngst, nämligen rättssäkerheten, står det helt klart att ett regelrätt statligt huvudmannaskap är att föredra, och utskottet förordar en sådan ordning.

Det sagda innebär att utskottet anser att 5 § första stycket förslaget till lag om rättspsykiatrisk undersökning bör ha följande lydelse: "Rättspsykiatriska undersökningar utförs vid särskilda statliga undersökningsenheter. Fördelningen av rättspsykiatriska undersökningar mellan olika enheter sker enligt föreskrifter som regeringen beslutar."

Justitieutskottet föreslår att socialutskottet hemställer att riksdagen med avslag på propositionen i denna del antar justitieutskottets förslag till lydelse av 5 § första stycket förslaget till lag om rättspsykiatrisk undersökning.

10. Den rättspsykiatriska undersökningen

1990/91:JuU3y

Berith Eriksson (v) anser att den del av utskottets yttrande som börjar med "Mot den" och slutar med "motion Ju13" bort ha följande lydelse:

Utskottet vill emellertid också betona att ett annat starkt rättssäkerhetsintresse är att tvångsvård som brottspåföljd bara kommer till stånd när det är klarlagt att vårdbehov verkligen föreligger. Utskottet ifrågasätter möjligheten av att göra en tillräckligt säker medicinsk bedömning utan en rättspsykiatrisk undersökning och anser att möjligheten till läkarundersökning enligt 7 § lagen om personundersökning i brottmål bör utmönstras. Regeringen bör få i uppdrag att återkomma till riksdagen med ett nytt förslag i här aktuella delar. Utskottet förutsätter att ett sådant arbete hinns med under innevarande år och att riksdagen alltså kan föreläggas ett förslag enligt här angivna riktlinjer i sådan tid att ikraftträdandet av det nya systemet inte behöver uppskjutas.

Justitieukskottet föreslår att socialutskottet hemställer att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad justitieukskottet nu anfört.

11. Den rättspsykiatriska undersökningen

Krister Skånberg (mp) anser att den del av utskottets yttrande som börjar med "Mot den" och slutar med "motion Ju13" bort ha följande lydelse:

Utskottet vill emellertid också betona att ett annat starkt rättssäkerhetsintresse är att tvångsvård som brottspåföljd bara kommer till stånd när det är klarlagt att vårdbehov verkligen föreligger och ifrågasätter att läkarundersökning enligt 7 § lagen om personundersökning i brottmål ger en tillräckligt säker medicinsk bedömning. I alla händelser måste det införas en ovillkorlig rätt för den misstänkte att få till stånd en rättspsykiatrisk undersökning i de fall en läkarundersökning eljest kommer i fråga. Regeringen bör få i uppdrag att återkomma till riksdagen med ett nytt förslag i här aktuella delar. Utskottet förutsätter att ett sådant arbete hinns med under innevarande år och att riksdagen alltså kan föreläggas ett förslag enligt här angivna riktlinjer i sådan tid att ikraftträdandet av det nya systemet inte behöver uppskjutas.

Justitieukskottet föreslår att socialutskottet hemställer att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad justitieukskottet nu anfört.

12. Allvarlig psykisk störning

Britta Bjelle (fp), Ingbritt Irhammar (c), Lars Sundin (fp) och Kjell Ericsson (c) anser att den del av utskottets yttrande som börjar med "Utskottet kan" och slutar med "kan särbehandlas" bort ha följande lydelse:

Utskottet kan också redan nu slå fast att utskottet inte har några principiella invändningar mot en inskränkning i den grupp lagöverträ-

dare som kan särbehandlas. Utskottet ifrågasätter emellertid om den valda terminologin på ett tillräckligt tydligt sätt pekar ut de lagöverträdare som kan ifrågakomma för särbehandling, och utskottet anser att också andra lösningar, t.ex. sådana som anges i motionerna So41 och So42, bör övervägas.

1990/91:JuU3y